

ברקאי

— — — "הרואה אומר ברקאי"
האיר פני כל המזרח — — — עד שבחברון (יומא רפ"ג)

בטאון רבני מרכזי
לענייני רבנות, בירורי הלכה, חידושי תורה, הגות ומחשבה

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

העורך
הרב שאול ישראלי

מרכז המערכת
יצחק גולדשלג

יוצא לאור בע"ה ע"י
התנועה העולמית של המזרח-הפועל המזרחי
בשיתוף עם התנועה בארץ-ישראל

א. רבניס ורבנות בארץ ובגולה

הרב ישראל (עמנואל) יעקובוביץ
רב הכולל לבריטניה וחבר העמים

על מעמדו ואתגריו של הרב בימינו *

א

מסופר על הנשיא הראשון של מדינת ישראל, ד"ר חיים וייצמן עליו השלום, שבעת טקס השבעתו לנשיא, במעמד המסמל רשמית את תידוש הריבונות המדינית של עם ישראל בארצו, פנה אל הרב הראשי לישראל, הרב יצחק הלוי הרצוג ז"ל, ואמר: "אני והנהגה המדינית של המדינה היהודית החדשה מייצגים את מלכי ישראל של העבר. שומה עליך ועל שאר הרבנים להתור לקבל את תפקיד נביאי ישראל ולשמש כאופוזיציה המוסרית וכמתריסים המוסריים כלפי המייסד המדיני". וייצמן לא היה הראשון אשר קרא לרבנים לקבל על עצמם את תפקיד הנביאים הקדומים, אם כי לאיש לפניו לא היתה הזדמנות לדבר על אופוזיציה רוחנית מול מייסד מדיני יהודי. סבורני שוייצמן חזר בלי משים על האמור בתלמוד: "מיום שחרב בית המקדש ניטלה גבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים" (בבא בתרא יב, ע"א). לפי זה, כיון שהגבואה במובנה המקראי עברה מן העולם זמן רב לפני חורבן הבית, הכונה בודאי למשמעות מטאפורית של המונח נביא: מדריך המראה את הדרך להבנת הייעוד היהודי והצווים המוסריים הרוחניים של אורת החיים היהודי.

עד להופעתה של הציונות המדינית שימשו למעשה הרבנים כאפוטרופסים העיקריים של המדיניות הלאומית. ביסודו של דבר היינו קהילה בעלת אמונה אחת, שהיתה נתונה למרותם של אנשי רוח. הרבנים הם שיסדו את כל התנועות היהודיות המפורסמות ואת המוסדות המפוארים אשר תמכו באורח החיים היהודי. הם עמדו בראשם והם הפיתו בהם רוח חיים במשך כל התקופה. בתקופת התלמוד הם שמצאו את המענה ארוך-הטות לאובדן העצמאות הלאומית באמצעות הקמת ישיבות מפוארות; בעקבות ישיבות אלה נוסדו בתי מדרש אחרים, אשר שימשו כעורק החיים לקיום היהודי עד עצם היום הזה.

בימי הביניים עסקו הרבנים, בין שאר הפעילויות הייצירתיות, בטיפוח התחומים עשירי התוכן של המחשבה היהודית, בפרשנות המקרא, בדקדוק

* נתפרסם גם בספר "מנהיגות רוחנית בימינו — מורשה ויעד", הוצאת "דביר".

העברי ובחיבור תפילות ופיוטים. הם גם שקבעו את החוקים להפעלת שלטון עצמי כשאישפשו זאת התנאים החיצוניים. בתקופה המודרנית הגיבו הרבנים על צרכים ועל נסיבות חדשים בהקמתם תנועות המוניות, אשר הפיחו חיים חדשים בדחיפי היצירה היהודית, ואשר העניקו להם תוכן מחודש. ביניהן אפשר למנות את ההתלהבות הרוחנית של החסידות ושל מתנגדיה מקרב העלית האינטלקטואלית, ואת שני המחנות היריבים של היהדות הריפורמית מכאן ושל היהדות החרדית מכאן.

קרוב לודאי שהגורם החשוב ביותר להצלחת המנהיגות הרבנית בעבר היה בעובדה, שכל עוד עיצבו הרבנים את המחשבה המדינית והיתוו את קוי המדיניות, לא נמצא יהודי אחד אשר הוטרד, אי פעם, בהצדקת הקיום היהודי או אשר הטיל ספק בתכלית הקיום היהודי. כיום תופשות בעיות אלה מקום נכבד בסדר היום הלאומי. התבונה הרבנית, שגבולותיה רחבים הרבה מהפעלת החוק היהודי, הצליחה להפיח רגשות אומץ וגבורה נוכח תלאות וסבל, להטביע חותם הומאני בעולם אכזר, לשמור על תחושה איתנה של תכליתיות במחוייבות היהודית לאי קבלת מרות ולקיים את חוון הגאולה במציאות חסרת תקווה. הרבנים יצרו את הדינאמיקה הלאומית אשר הפכה פשוטי עם לקדושים מעונים, עם מוכה לחוצים, חסרי כל לשכיות המדה, השפלה לגאווה, ואת משטר המשמעת הדתית לכלי המבטיח את הבטחון העצמי הלאומי ואת האמונה ללא חת.

כל האמור לעיל מהווה חלק ממה שאני מכנה המימד הנבואי במנהיגות הרוחנית.

עם חילון אורח החיים היהודי, תהליך שהחל באמנציפציה במאה שעברה ושקיבל משנה תנופה עם הקמתה של המדינה היהודית במאה הנוכחית, חלה תמורה דרמטית בתפקידה של המנהיגות הרבנית. תמורה זו אירעה לא רק בשל ההעתקה ההדרגתית של תפקידי מפתח מידי המנהיגים הרוחניים לידי המנהיגים החילוניים, כשערב רב של מדינאים, אנשי ארגון קהילתיים, מגייסי כספים יעילים ואנשי יחסי ציבור תפשו את מקומם של הרבנים בתהליך קבלת ההחלטות המסדיר את גורל העם היהודי. במידה מסויימת היתה התפתחות זו בלתי נמנעת, כיון שהלחצים החיצוניים להשתלכות בחברה החילונית חברו לצרכים הפנימיים של ניהול מדינה מודרנית, ומסופקני אם היו הרבנים מצליחים יותר מיורשיהם החילוניים בניהול המדינה, לו ניתן להם לתפוס מחדש את תפקידם המסורתי בהנהגה. עד ימות המשיח בודאי לא גועדה לנו תיאוקרטיה, לא במישור הלאומי ולא במישור הקהילתי.

ברם, סילוק הרבנים מתפקידם כמעצבי מדיניות, או אף כמתווים את קצב מהלך החיים היהודיים, נגרם גם בשל הסתלקותם המכוונת של הרבנים מתחומי השפעה ופעילות, אשר נחשבו לפי המסורת כתחומיהם הבלעדיים. במידה רבה ויתרו הרבנים על תפקידם בפיקוח על הגורל היהודי, בהגדרת התכלית היהודית ובהפעלת המשאבים הרוחניים היהודיים. למרבה הצער, הרבנים המשמשים

כמנהיגי העם היהודי אינם מייצגים לא את הממשלה ולא את האופוזיציה. כל המפקחים על הבשר ועל המזון, וכל הפקידים המשיאים והעורכים את טקסי הקבורה, המטיפים לחוזרים בתשובה והמגנים את כל השאר, וכל אותם אנשי רוח המאירים לתלמידיהם את נבכי התלמוד — מקומם הממשי הוא רק בשוליים של ניהול ענייני הקהילה או האומה.

גם במקומות שבהם תופסים הרבנים עמדות מפתח בחברה היהודית, בפרט בארצות הברית, ניתן לזקוף זאת לזכות כישוריהם בניהול עניינים חילוניים ולא להיותם מנהיגים רוחניים. אמנם מרבית הרבנים נוטלים חלק בכל תחום של החיים היהודיים, החל בציונות וכלה ביהדות ברית-המועצות, מחינוך הדור הצעיר ועד לסיעוד קשישים. אולם על פי רוב אין הם אלא נותנים משנה תוקף או מייפים את קווי המדיניות שהותוו על ידי המנהיגים החילוניים ושאושרו על ידי קולו של העם. הם מצטרפים למחאות, הם צועדים בהפגנות, ובדרך כלל הם קוראים לקהילותיהם לתמוך בתכנית אסטרטגית ובסיסמאות מקובלות. אולם לעתים רחוקות בלבד הם מתריסים נגד קוי המדיניות, ורחוקים הם מלהתוות ומלהפיץ קוי מדיניות משלהם.

דברי ביקורת אלו, המרמזים ליתר עצמאות, לא יתקבלו בעין יפה בהלך הרוחות השורר כיום. חזיתי זאת מבשרי כשטיפלתי ב"פרות קדושות". יאה יותר לנביא היה מטר ההסמכות שניתך עלי, כשההנתי לפני שנים אחדות לעורר בפומבי את המצפון היהודי לנוכח מצוקתם של הפליטים הערביים, או כשהוספתי, בעקבות ביקורי בברית-המועצות, את המשפט "תן לעמי לחיות" על האמירה "שלח את עמי", וקראתי לשקול מחדש את המדיניות כלפי יהדות ברית-המועצות, או כשהטלתי ספק בתבונתה של מדיניות מסויימת, שזכתה לא מכבר לתמיכה קולגית בישראל, בפרט בקרב החוגים הדתיים.

אותם אנשים, המאשימים תדיר את הרבנים בחוסר רלוונטיות בהוראתם, אמרו לי שאל להם לרבנים לעסוק בעניינים אלו; מאידך גיסא, מי שביקשו ממני להגיש עצומות מדיניות בפני הממשלה, ראשי הכנסיה או נציגי העיתונות כתמיכה במאבקם, טענו, כאשר חלקתי עליהם, שעלי להתרחק מהפוליטיקה. הנה אומר: הרבנים יכולים לעסוק בפוליטיקה כל עוד הם פועלים לפי תכתיבי אחרים, ונראה שמרבית הרבנים אכן מעדיפים דרך התנהגות זו, משום שהיא מעוררת את ההתנגדות הקטנה ביותר.

העובדה שהרבנות בישראל קיבלה צביון מדיני ולאומי פגעה ביעילות תפקידה ככוח רוחני. בהיותם אחראים בפני משרד ממשלתי ובפני בית נבחרים חילוני, ולא בפני קהילה דתית, יקשה על הרבנים להעלות על הדעת קריאת תגר נגד ראשי המדינה על פי המסורת הנבואית. במשך שמונה שנות שהותי בארצות-הברית, לפני שקיבלתי את תפקידי הנוכחי באנגליה, למדתי להבחין בהשפעתו המחלישה של המימסד המדיני על המנהיגות הדתית. למרות ההפרדה המחולטת, הנראית בעיני מופרות, בין הדת למדינה, מהווים המנהיגים הדתיים בארצות-הברית כוח בעל השפעה יחסית מרובה, וזאת בשל עמידתם בראש

מהפכות מוסריות במישור הלאומי, כגון התנועה לזכויות האזרח ותנועת המחאה כנגד מלחמת ויאטנם, ובשל מעורבותם בכל ויכוח חשוב בעל משמעות לאומית. לעומת זאת באנגליה, שבה אין הפרדה חריפה כל כך, על פי רוב קולה של הדת חלש ואין הוא בעל משקל בעניינים העומדים ברומה של המדינה.

אין ספק שאני מצדד בקיום מפלגות דתיות ואף ברבנות הנתמכת על ידי המדינה, בפרט בראשית דרכה של מדינת ישראל. אולם לדעתי, הנזק הגרם לאינטרסים הדתיים, ובפרט כשהוא מתבטא בהרחקת העם מהשפעת הדת, עולה בהרבה על התועלת. למעשה אני מאמין, שהשיתוף בין המדינה לדת עומד ביחס הפוך לשיתוף שבין הדת לעם. ככל שהשיתוף בין המדינה לדת הדוק יותר, כן מתרופף השיתוף בין הדת לעם.

הבחירה בין השניים תלויה בסדר העדיפויות שלנו. המאבק נטוש בין התחיקה לבין כוח השכנוע. אם ברצוננו, בראש ובראשונה, לגבש את הכוח הדתי באמצעות התחיקה, אזי אין ספק שיש לברך על השותפות בין המדינה לדת. להערכתי, בחברה דמוקרטית וחילונית בעיקרה, אכיפה מעין זו של הדת באמצעות גזירות תחיקתיות עלולה לגרום נזק. משום כך אני מאמין, שבתנאים הנוכחיים יהיה לקסמי השכנוע משקל רב יותר מאשר לדחיית התחיקה בקידום האידיאל של חברה דתית. כיום יש לייחס חשיבות רבה יותר לרזשי הכבוד כלפי המנהיגים הדתיים וכלפי ההוראה הדתית מאשר לאכיפת חוקים על אוכלוסיה הממאנת לקבלם. לשם כך נהוצה רבנות עצמאית וחפשית, הפטורה מעול ההשפלה הכרוך בעיסקות מדיניות ובכפייה הדתית.

ב

בנקודה זו אני מבקש להעיר הערות אחדות על אחד המאפיינים הקונסטרוקטיביים ביותר של המנהיגות הרבנית בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה. כוונתי לגידול המפתיע במספר, בהשפעה ובעצמה של המכונה בפי כל "עולם הישיבה". בהתחשב בעובדה שעולם זה נכחד בשואה באירופה, נחשבת תחייתו מחדש בקהילות המערב, אשר מעולם לא קנו לעצמן שם בלמדנות, לאחד מפלאי התקופה המודרנית, אשר ניתן אולי להשוותו לתקומת ישראל. הודות למפעלם הפך ובעל הראיה הרחוקה של קומץ למדנים, אשר שרדו מהשואה, והקימו מחדש ישיבות תורה מפורסמות בארץ-ישראל, בארצות-הברית, באנגליה ובמקומות אחרים בעולם, משגשג והולך לימוד התורה בארצות אלה כפי שלא שגשג מעולם, לפחות לא בתקופה המודרנית. בארץ-ישראל עולה מספר התלמידים בישיבות, ובמקביל להם בסמינרים לבנות, על כלל מספר התלמידים באוניברסיטאות. אף באנגליה התלמידים העוסקים אך ורק בלימודי יהדות דתיים מהווים כחמישית מכלל הסטודנטים היהודיים באוניברסיטאות. באותה מידה מפתיעה תחייתן מחדש של התנועות החסידיות, גם כאן הודות להשראתם של קומץ מנהיגים נמרצים במיוחד. הישיבות והחסידים יחד מונים כמה מאות אלפי תומכים, ואם נביא בחשבון הצטרפותם של אזהדים רבים ושיעור ריבוי

טבעי גבוה, ניוכח לדעת שהם גורם כבד משקל בעם, ושיעור גידולם עולה בהרבה על שיעור גידולו של כל פלג אחר בעמנו. יתירה מזאת, המציאות העגומה של שיעור ילודה נמוך בשאר חלקי האוכלוסיה היהודית עשוי להטות את כף המאזניים בעם לטובת מחנה זה גם מבהינה מספרית תוך דור אחד או שניים, ודבר זה יביא בהכרח לתחייה דתית כמעט חסרת תקדים בתולדות העם היהודי.

כבר עתה גרמו התפתחויות אלו לתמורות קיצוניות במבנה הקהילה הדתית ובמנהיגותה. לא זו בלבד שהקהילות המרוכזות סביב בתי כנסת גדולים הולכות ומפנות את מקומן לשייכות, לחדרים ולחצרות חסידים, המשמשים כסמכות המוסריות של המחנה החרדי, אלא שכתוצאה מכך גם ראשי הישיבות והאדמו"רים הולכים ותופסים את מקומם של הרבנים כמנהיגים הרוחניים, המתווים את קוי המדיניות הדתית המקיפה. וכיון שבתחום התעניינותם ובהשקפת עולמם רחוקים הם במידה רבה מהרבנים, הרואים לנגד עיניהם את הציבור הרחב והאחראים כלפי כלל חברי הקהילה, הרי באותה מידה חל מפנה גם באוריינטאציה ובמגמות של המדיניות הדתית המקיפה.

ג

בטרם אעסוק בתמורות אלו, בסיבות להן ובהשפעותיהן, עלי לסטות מעט מהנרשא כדי להצביע על פאראדוקס מוזר בעל קשר כלשהו לנושאנו. לפני מלחמת העולם השנייה הניעו את היהדות התרדית שלושה כוחות עיקריים וברורים בתכלית: במזרח אירופה נמצאו חסידות מצד אחד, ויהי"ש בנות, לרבות תנועת המוסר, מצד שני, והן העניקו רעננות לחיים התרדיים היהודיים; במקביל להם במערב נמצאה תורה עם דרך ארץ, פילוסופיית הסינתזה עם תרבות המערב, שראשיתה בשמשון רפאל הירש, ומאוחר יותר טופחה בסמינר לרבנים בברלין, בראשותם של עזריאל הילדסהיימר ודוד הופמן. השואה שמה קץ ליהדות המזרח, אך יהדות המערב המשיכה להתקיים. ובכל זאת לאחר המלחמה צמחו ופרחו בקהלות המערב לרבות ארץ-ישראל, שני הכוחות אשר מעולם לא ניסו להשלים עם תרבות המערב, ואילו תורה עם דרך ארץ, אשר צפוי היה שתפרח בסביבה שהיתה ככלות הכל מוכרת לה יותר, פסה מן העולם. אין כיום אף מוסד להשכלה גבוהה, השואף להגיע לאידיאל של תורה עם דרך ארץ כפי שתפסו אותו הירש והילדסהיימר. גם מוסדות כבר-אילן וישיבה יוניברסיטי, המגלגלים בשפתיהם תורה עם דרך ארץ, אינם למעשה אלא צירוף מביך של לימודי יהדות ולימודים חילוניים, בלא סינתזה ביניהם ובלא שכל תחום משתדל להעשיר את משנהו. השקפות לימודי היהדות והאוריינטאציה שלהם מעוצבים כיום על ידי הדפוסים המזרחיים ולא המערביים.

מה הסיבה לתופעה זו, הנוגדת לכאורה את כל חוקי ההגיון והסוציולוגיה? אינו יכול שלא לייחס אנומאליה מוזרה זו אלא לשגי מאורעות מהפכניים בתולדות

העם היהודי. הראשון — התכחשותה של גרמניה לתרבות, שהגיעה לשיאה בשואה, ושהביאה בעקבותיה אכזבה טראומטית מכל תרבות המערב וממדעיה. הדור הנוכחי אינו יכול עוד לקבל את ההנחה של הירש על תופעות הלואי הבלתי נמנעות הכרוכות בהתפתחות התרבות ובהיות האדם גאור יותר. משום כך הוא דוחה את תרבות המערב ואינו רואה כל צורך להסתגל אליה, מלבד אולי בשל כדאיות פרגמאטית, אך ודאי אין הוא רואה בה אידיאל פילוסופי. המאורע השני גם הוא לא ניתן היה לחיווי בידי הירש: כינונה של מדינת ישראל כמציאות מדינית, והיותה גורם ראשון במעלה בחיים היהודיים ובמחשבה היהודית. מאורע זה פגע לא רק בהשקפת עולמו של הירש, אשר דגלה בגלות, אלא גם סילק את הדינאמיקה מתפיסתו על שליחותו של עם ישראל בקרב האנושות. כיום מושם הדגש על קיום עצמי ועל החזרת יהודי התפוצות. כל מעיינינו נתונים לשליחותנו כלפי היהודים ולא כלפי האנושות כולה. שני שינויים מרכזיים אלה הלמו את הישיבה ואת התנועות החסידיות בשל השקפת עולמן המסוגרת ובשל חוסר עניינן בנעשה מחוץ לעולמן ובתפקיד היהדות בתוכו, אם כי הן נאלצות להשלים, באופן כלשהו, עם המדינה היהודית. נוסף לכך הן מגלות מידה רבה של ליכוד ודינאמיות חזקה, ולכן, אף שהן עדיין גורם משני בורם החרדי של ימינו, השפעתן עולה לאין ערוך על עצמתן המספרית. ידן על העליונה ברוב המאבקים לקביעת מדיניות דתית מקיפה. למשל, הן אשר דאגו לכך שסוגיות כ"מיהו יהודי", ניתוחי מתים, גיוס בנות או איצטדיון הספורט בירושלים יעמדו בראש ענייניו של המחנה הדתי, ויסעירו את הקהילה כולה.

עמדת המוצא של מדיניותם הדתית היא מסוגרת. מפת גפשמ מהערכים החילוניים של חברתנו מסביר גם את סלידתם מכל לימודים חילוניים, לרבות הדרכה מקצועית לרבנות, שאינה בתחום הלימוד התלמודי לשמו. כתוצאה מכך, לא רק הציבור אלא גם רבניו המוסמכים אינם מגלים כל ענין בעולם הסובב אותם ואינם ניהנים בכישורים להתמודד עמו. מגמות ההתבדלות המעודדות יחס של זלזול ושל אדישות כלפי העולם, ניכרות ביתר שאת בקרב ראשי הישיבות והמנהיגות החסידית, שהם, כאמור, מורי הדרך והמכוונים את המדיניות של ימינו. מגמות אלה נפוצות, במישור אחר, גם בחברה הישראלית בכללה, כאשר היא פועלת וחושבת ברוח אימרתו המפורסמת של בן-גוריון: "לא חשוב מה הגויים חושבים, חשוב מה עושים היהודים".

7

לדעתי סותרת דוקטרינה זו לחלוטין את התפיסה הקלאסית של קידוש השם, שבה על פי המסורת יחסנו חשיבות רבה לדעתם של הגויים עלינו ולהשפעת מעשינו והוראותינו עליהם. יש אולי מן הצדק ביחס האדישות הרווח כיום בקרב המנהיגים הרוחניים והישראליים החילוניים כלפי הלא-יהודי. יחס זה הוא בחלקו תגובה נועזת על אכזריותו של העולם, ובחלקו הוא תוצאה

מן הלחצים העצומים לרכו את כל המשאבים העומדים לרשותנו כדי לאחות את קרעי אמונתנו ולשקם את עמנו מתוך הריסות השואה. כך נותרו בידינו אך כוח ותשומת לב מועטים כדי להקדישם לאחרים. עם זאת, ההתכחשות הכמעט מוחלטת למחוייבותנו האוניברסאלית היא ליקוי תמור בזירה היהודית. הצטמקות השליחות והתכלית היהודית פוגעת הן בתפקיד שנועד לנו כחלוצים מוסריים והן בדמותנו בקרב האומות.

ברם, צמצום המבט לעם ישראל לבדו מטריד פחות מן הצמצום הצר עוד יותר של הממונים על גורלנו הרוחני, הנוטים להתעניין אך ורק במילוי צרכיהם הפרטיים ובמילוי צרכי תומכיהם. על פי רוב אין להם כל ענין ברווחה מוסרית וחברתית שאינה רווחתם של תומכיהם, ודי להם במציאת בטחונם הרוחני בדי אמותיו של הגטו אשר הם עצמם בנו, ואשר על פי רוב קשה לחדור אליו. הנה דוגמא בולטת אחת: לא פעם תמהתי כיצד ייתכן שניתוחים שלאחר המוות, העשויים אולי לחלל מאות אחדות של נפטרים, גרמו סערת רוחות כה עזה בקרב החוגים הדתיים הן בתוך ישראל והן מחוצה לה, בשעה שהרצח ההמוני של עשרות רבבות צברים לעתיד באמצעות הפלה לא עורר כל התנגדות בקרב אותם חוגים. התשובה לכך פשוטה בתכלית. ניתוחי המתים עלולים לפגוע במאמינים, אך לא כן ההפלה. נראה שאין כל מקום לשיקול, שהריגתם הסיטוגית של כששים עד שמונים אלף ולדות מדי שנה בשנה מסכנת את בטחוננו ואת קיומנו במידה העולה בחומרתה על כל איום של צבאות ערב או של המחבלים. כמו כן אין משקל לשערוריה מוסרית זו, ששמה ללעג ולקלס את כל הקריאות לעלייה, העשויה לכל היותר, ובמחיר כבד למדי, להוסיף רק מספר קטן של נפשות בהשוואה למספר ההפלות.

גם בחינוך אנו עדים לאותה תופעה, שניתן לכנותה כאנוכיות גסה וכרדיפה אחר התועלת העצמית בלבד. משאבי עתק אינטלקטואליים, ציוד ותעמולה מופנים, בצדק, להקניית יסודות של לימודים דתיים למיעוט ילדים דתיים במסגרת מערכת בתי הספר הדתיים. ברם אך מעט נשמע או נעשה לגבי אותו רוב הגדל כעכו"ם, ולגבי אותן קבוצות שמציאותן משמשת קרקע פוריה להתפתחות העבריינות, הפשיעה והאלימות, בהיותן מבתים הרוסים ובאווירת דיכאון. אמנם מפעם לפעם מגנים המנהיגים הדתיים והמפלגות הדתיות פגעים אלו. אבל מחאות בודדות אלו אינן אלא אפס קצהו של האידיאל היהודי של אחריות קיבוצית, שעל פיו כל יהודי ויהודי ערב לסטייתו מדרך הישר של הזולת.

לו היתה קיימת הגישה של אחריות קיבוצית, אזי לא היו עוסקות מרבית הצהרות הרבנים אך ורק בהוקעת מעשה זה או אחר, בהתחת דברי תוכחה כלפי קבוצה שסטתה מדרך הישר או במחאה נגד חוק או הצעת חוק. בראש ובראשונה היו המנהיגים הדתיים מכירים באשמתם, כטרם יתלו באחרים את הקולר על מגרעותיה של החברה שבה אנו חיים. יש להודות שמצב העניינים הנוכחי אינו משקף אלא את המגמות החד-צדדיות הרווחות בקרב עמנו. הפכנו

להיות אומה של נושאי מחאות, של מפגינים השוטחים השכם והערב את קובלנותיהם, ויהיו אלה צודקות ככל שיהיו, בפני העולם כולו. אנו מצהירים קבל עם ועדה על התנגדותנו לכל לחץ מדיני על ישראל, לדיכוי יהודי ברית-המועצות, לחזית הלאומית בבריטניה, למידת איפה ואיפה של האומות המאוחדות ולאין ספור עוולות אחרות. לעתים נדירות בלבד אנו מצהירים במה אנו מצדדים: באידיאלים היהודיים של צדק חברתי ושל מוסר בעסקים, בחינוך היהודי המכיר בהשיבות תפקיד הדת בעיצוב האישיות, בביעור העוני ובאין ספור בעיות אחרות של ימינו. ששומה על התפיסה המוסרית היהודית לתרום לפתרון כפי שנהגה לעשות בעבר.

ה

מהם, אם כן, לדעתי, העדיפויות והציוויים הצריכים להדריך את המנהיגות היהודית הרוחנית? ראשית סבורני שעמנו ראוי לצפות מנציגי היהדות שיחילו את התפיסה היהודית על התנאים והמצוקות של ימינו. על הרבנים לפרש את אירועי זמננו גם לאור תולדות העבר. איני מתכוון לרמוז, שבכוחם לשפוך אור על תעלומה מטילת אימה כשואה, אם כי ראוי היה שנושא זה יעסיקם יותר משהעסיקם בעבר, כשם שאין לאל ידם להבין מדוע נבחר דווקא דורנו להיות עד לעצמאות הלאומית היהודית. ברם הרבנים יכולים אל נכון, וצריכים, למסור לעמנו דברים בעלי משמעות רבה יותר ובעלי צביון יהודי רב יותר מאשר ההסתפקות בחזרה על קיוניהם של בני עדתם, התולים באחרים את האשמה לתלאותיהם. על מי אם לא על הרבנים מוטל לשכנע את עמנו, שבריתנו עם ה', שעליה מושתתת זכותנו לציון, היא הדדית, והיא תוגשם רק אם נמלא את חלקנו בהסכם, בכך שנלך בדרכי ה' ? עליהם להציג קבל עם ועדה את כשלונה החרוץ של הציונית החילונית, אשר הבטיחה שנרמול תנאי העם היהודי, באמצעות כינון המדינה, יביא בעקבותיו ל"פתרון הבעיה היהודית" ולביטול האנטישמיות, הבטחה שהולכת ונגלית כאכזבה הגדולה ביותר בתולדות עמנו. עליהם להצהיר בפה מלא, כפי שנהגו הנביאים, שאין ליהודים קיום ללא היהדות, ושאם יש ניכור בין עתידה של המדינה היהודית ובין המסורת היהודית מטיל הדבר ספק גדול במשמעותה ובסיכוייה של המדינה.

דברים אלה צריכים הרבנים לבסס לא על אמונתם העיוורת אלא באופן אמפירי, באמצעות עובדות מחיי היום-יום. מי הם אותם אלפי יורדים או נושרים, הבוחרים להתגורר במדינות אחרות משום שלדעתם אין בכוחה של מדינת ישראל להציע להם בטחון רב יותר, אם לא האנשים אשר אין להם כל ענין לחיות חיים מלאים יותר כיהודים, דבר האפשרי רק בישראל? ולהיפך, מה, אם לא האידיאליזם הדתי, משמש כיום כמניע העיקרי לעלייה מן המערב? שתי תופעות קוטביות אלו מצביעות על כך, שעל העלייה ועל הירידה כאחת משפיעה האיכות הדתית של החיים בישראל. והאם יש צורך ביותר מאשר הצבעה על העדרה של תחנת משטרה בבני-ברק כדי להוכיח, שיש קשר כלשהו

בין קיום המצוות לבין העדר פשיעה ? וכמו בישראל גם בתפוצות. מה מאיים על הקיום היהודי יותר מכל תעמולה אנטי-ציונית או אנטישמיות אם לא הכרסום שגרם העם לעצמו בשל ההתבוללות, גישואי תערובת ושיעור הילודה הנמוך, כשכל אלה גובעים מזניחת הערכים היהודיים ?

שומה על הרבנים המבקשים להחזיר לעצמם את התפקיד הנבואי, נוסף לתפקידיהם הטכסיים, לנסות להתדיר מחדש את המימד האוניברסאלי לתכלית היהודית הלאומית. אין אנו יכולים להתעלם מהעניינים המעסיקים את האנושות ולהסתלק מתפקידנו כחלוצי המוסר, מבלי למעול באמון ההיסטורי שניתן בנו, ויהא העולם שבו אנו חיים עויין כלפינו ככל שיהיה. איני דוגל בדו-שיח יהודי-נוצרי, קל וחומר לא בפעילות מסיונרית יהודית. אולם התנגדותנו למפגשים תאולוגיים אין בה כדי לפטור אותנו מהשתתפותנו כיהודים בויתות המוסריים העיקריים המסעירים את החברה, כשם שאין בה כדי לפטור אותנו מגיבוש עמדה לא רק בעניינים הנוגעים במישרין בתועלת העצמית היהודית, כפי שאכן אנו נוהגים לעשות, כי אם גם בעניינים המתנגשים במצפון המוסרי היהודי, החל מפורנוגרפיה וכלה בבזבוז שעות הפנאי בחוסר מעש, מהפקרות בכידור ועד לפגיעה בתחום הפרט בידי העיתונות הרעבה לסנסאציות, ואלו הן רק מקצת מהדוגמאות שבהן עלינו להשמיע את קולנו. מעל לכל, על המנהיגים הרוחניים היהודיים לגשר בין ההתנהגות היהודית הפרטית והקיבוצית לבין תכליתנו האוניברסאלית על פי משמעות הפסוק "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' בקרא עליך ויראו ממך".

מה שונה היתה עשויה להיות עמדתנו בקרב האומות לו היינו מרכזים ביודעין את כל מעיינינו בהפיכת ישראל לחברה למופת, ולו הצלחנו להיות המדינה האחת היחידה אשר גילתה נוסחה העוקרת מן השורש את נגעי השחיתות והבתים ההרוסים, האנוכיות והאפליה. עלינו לעודד תחושות של גאווה לאומית בעבור הישגים כמו שלימות או גישואים יציבים, לפחות באותה מידה כמו בעטיים של מעשי גבורה בצבא או בשל מספר היהודים הרב בקרב מקבלי פרס נובל.

במישור המעשי יש להעניק לחינוך את העדיפות הראשונה. כיום לומדים עשרות אלפי תלמידי ישיבה. שומה על המנהיגות הרוחנית, ובפרט על ראשי הישיבות, לראות את עצמם כמפקדי צבא עצום זה של בני תורה — להדריכו, לגייסו ולפרוס אותו כך, שישמש עמוד התווך בתחייה המחודשת והמקיפה של הדת. יש להביא לתודעת הישיבות, שאין בכוחן להתקיים אם הן מניחות להתפורר לעורף רחב הידיים, המורכב מקהילות גדולות, אשר מתוכו הן שואבות את עיקר סיוען. עליהן לראות באותן קהילות לא רק מקור נוח לסיוע כספי ומוסרי, כי אם גם מבצרים חיוניים של חברת תורה מאוזנת, בעלי זכות קיום עצמית. ניתן להגיע לכך אם יעודדו את בני התורה לקבל סמיכה כרבנים ולעבוד בהוראה, ובד בבד לשמש כמנהיגים חילוניים וכחברים פעילים של

הקהילות; בדרך זו יהפכו על פיה את שקיעתם הנוכחית, אשר תביא בהכרח להכחדתם.

באופן כללי, על מנהיגי התורה להראות שדאגתם נתונה לכל יהודי ויהודי, ובעיקר לכל ילד וילד יהודי. כידוע, גם ביום הכיפורים אין אדיקותנו מושלמת כל עוד אין אנו מוכנים "להתפלל עם העבריינים", על פי האמור בתלמוד: "כל תענית שאין בה מפורשעי ישראל אינה תענית". מה שונה תהיה השפעת חכמי התורה ודמותם, אם תחת להתבודד מכלל הקהילה או לראותה כאבודה, יודוהו עם כל פלגי האוכלוסיה ויתערבו בתוכם, יבקרו אישית בבתי הספר, באוניברסיטאות ובמועדונים ויעסקו בתכנון תוכניות קונסטרוקטיביות להנגחה ההדרגתית של הוראה דתית בכל בתי הספר.

באשר לניהול המדיניות הדתית, על הרבנות להיות בלתי תלויה בתכתיבי האינטרסים המדיניים של המנהיגות החילונית מחד גיסא, ובקבוצות האינטרסים המיוחדת מאידך גיסא. העצמאות תאפשר לרבנים להחיל אמות מידה אובייקטיביות על המנהיגות הרוחנית, ולעמוד בפני כל לחצים של הנוגעים בדבר.

בראש סדר העדיפויות הייתי מציב נושאים ששומה על העם כולו להתלכד סביבם, והכוונה לתחייתו הרוחנית מחדש ולקיומו הפיזי. בשלב הראשון תימצא הגברת החינוך היהודי ותחכומו, הדגשת המוסריות כצו החיים היהודיים והפיכתה של מערכת הערכים המתיישבת עם החינוך היהודי למקובלת בקרב העם כולו. בשלב השני ברצוני לכלול מערכת הסברה ממושכת להעלאת שיעור הילודה בקרב האוכלוסיה היהודית, אשר תדגיש את התחזית העגומה של העם היהודי, שאותותיה ניכרים כבר כיום בשל התעלמות מהציוויים המוסריים בעקבות הפיקוח על הילודה וההפלות. לתכלית זו צפויה לנו תמיכתו והערכתו של ציבור רחב יותר מאשר לו דרשנו חקיקת חוקים מגבילים, הבאים לשרת את ענייניו של קבוצות מיעוט, אשר ממילא מקבלות על עצמן את החוק היהודי.

כמדומני שאין דרך טובה יותר להבהיר את מהות המגמות הנדרשות מהמנהיגות הרוחנית מאשר הפירושו הנפלא של הרב קוק על חיבור ברכת המינים כפי שסופר בתלמוד: "אמר להם רבן גמליאל לחכמים, כלום יש אדם שידוע לתקן ברכת המינים? עמד שמואל הקטן ותיקנה". איוו בעיה התעוררה כאן? מדוע פה קשה היה למצוא מחבר ברכה זו דווקא, בשעה שלא היה קושי בהתקנת כל שאר הברכות של השמונה עשרה? הרב קוק הסביר בדרכו שאין דומה לה: כל שאר הברכות שופעות טוב לב ואהבה; הן פונות אל ה', שיעניק ביד רחבה סליחה ורפואה, את שפעת הארץ, שיביא לבנייתה מחדש של ירושלים ויעניק מתנות שדי אחרות; ברכת המינים שונה בכך, שהיא מטיחה קללה בכופרים ובהולכים בדרך הרעה. הברכות המבקשות רק את הטוב, ממשיך הרב קוק בלשון הזהב שלו, כל חכם הראוי למעמדו הנעלה יכול להתקין שישמשו כתפילות קבועות לעם קדוש ומלא תבונה. אולם ברכה זו הטומנת בתוכה מלות משטמה ומארה, וכיוון שהאדם אינו אלא יצור

אנושי, אין זה אלא טבעי שיימצא בו שמץ של רגשות שנאה כלפי אויביו ורודפי עמו. משום כך רק אדם טהור מכל רגשות כאלה וקדוש בעיני ה' יכול להתקינה, אדם שליבו נקי לחלוטין מכל רגשות שנאה, המפציר בה' להשמיד את הרשעים רק משום שרשעותם ודרכם הרעה מפריעה לגלות את התכלית הסופית. אפילו שמץ רגשות איבה אם יש בליבו — וכבר יעכירו את מניעיו, שבתחילה היו טהורים מכל רבב. משום כך קם שמואל הקטן התקין את התפילה; הוא, שחזר ולימד "בנפול אויבך אל תשמח", הסיר מלבו כל רגש שנאה אף כנגד המלעזים עליו; וכשנחה עליו רוח הקודש להתקין את ברכת המינים השתקפו בה אך ורק רגשות לב טהור, הגתון כולו לטוב המשותף האמיתי.

זאת העמדה שעלינו לנקוט כלפי אנשי דורנו וחברי קהילותינו. מחובתנו להתקין את הברכות לשלומן ולהצלחתן של בית ישראל. כיום, למרבית הצער, קיימת תופעה הפוכה. אין מחסור במלומדים ובאנשי תורה בקיאים להתקנת ברכת המינים, להטחת מטר מילות האשמה וגידופים על ראשי הסוטים מדרך הישר, ומי יראה ללבב וידע האם כל התוכחות גובעות מלב טהור מכל רגשות שנאה ומכל שמץ של אינטרס טבעי או מדיני; הרי לא כל רב מסוגל לכך כשמואל הקטן. לעומת זאת מעטים הם האנשים, אשר אין להם ולא כלום עם קללת הכופרים, הם עוסקים רק בהתקנת ברכות שופעות אהבה ורחמים, המבקשות מחילה על בית ישראל, הקוראות להבין את מי שסטו מדרך הישר, המעודדות את לב הנדכאים והמפחות אומץ ברפי הרוח.

הצורך הלאומי הראשון במעלה כיום הוא אהבת ישראל הנוונה מסובלנות כלפי המתנגדים ומרגש חמלה כלפי מי שאינם נחנים ברוחניות. על המנהיגים הדתיים לחתור, בראש ובראשונה, לאידיאל זה ולתת בו את עיקר מעייניהם אם ברצונם להגשים הלכה למעשה את ההגדרה התלמודית של תפקידם: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם.

הרב ישראל (עמנואל) יעקובוביץ
רב הכולל לבריטניה וחבר העמים

להחזרת עטרת הרבנות ליושנה

(מדברי פתיחה בכנס רבני אירופה, תשמ"ב)

— — — ועכשיו אני פונה לחלק השלישי של נאומי — העתיד. ואיזה זמן מסוגל יותר להסתכל הלאה לקראת עיקר המטרה מספירת העומר, שמונים יום יום לקראת מתן תורה. בשבתות האחרונות קראנו על שתי ספירות. האחת — "וספרתם לכם ממחרת השבת", והשניה — "וספרת לך שבח שבתות שנים". וידוע מה שאמרו חז"ל במנחות (ס"ה): "וספרתם לכם שתהא ספירה לכל אחד